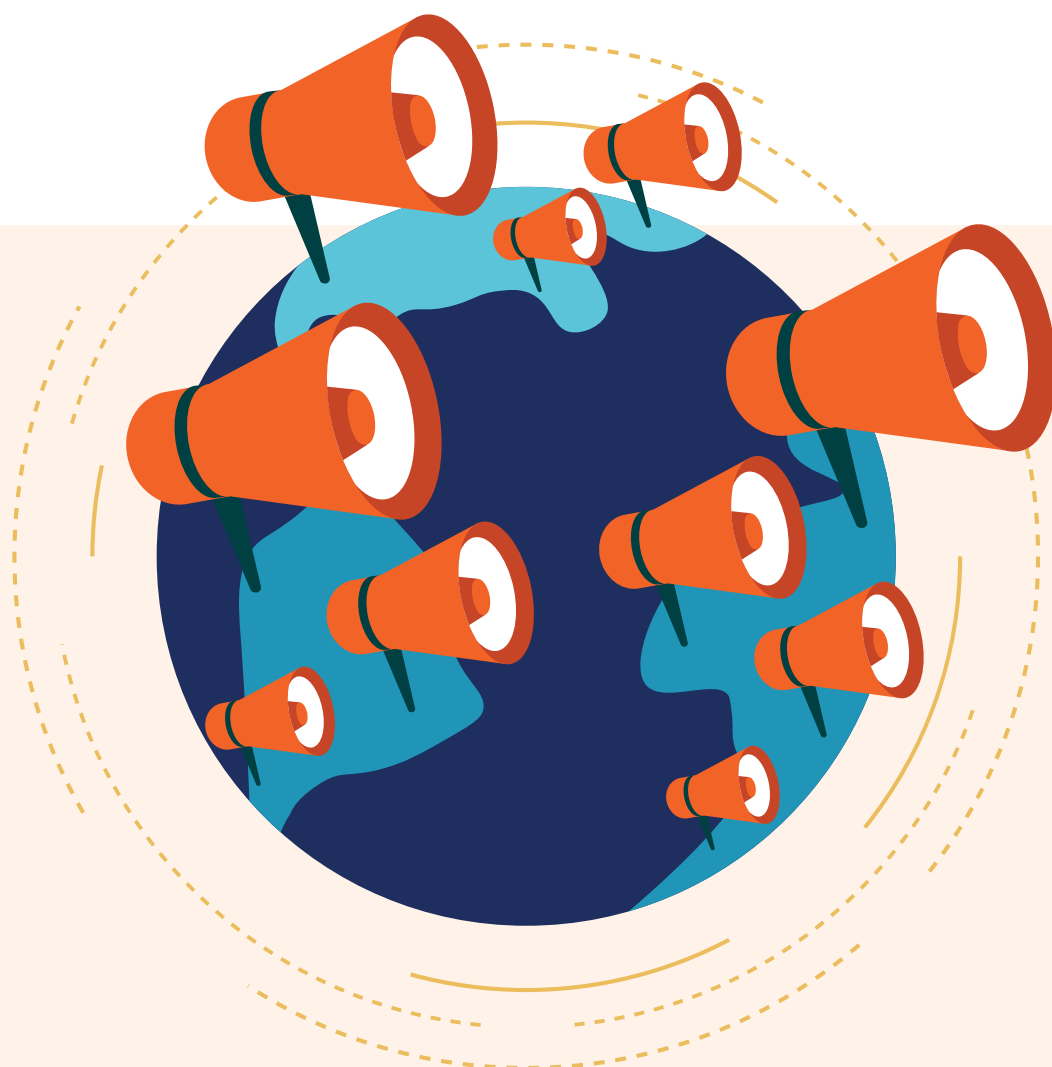

MEĐUNARODNI MEHANIZMI ZAŠTITE BRANITELJA LJUDSKIH PRAVA

dr Katarina Golubović

BCBP

April 2021.

MEĐUNARODNI MEHANIZMI ZAŠTITE BRANITELJA LJUDSKIH PRAVA

April 2021.

Izdavač

Beogradski centar za bezbednosnu politiku (BCBP)
www.bezbednost.org

Autor

dr Katarina Golubović

Dizajn i prelom

Srđan Ilić

Ovaj rad je deo zajedničkih napora Centra za istraživanje, transparentnost i odgovornost (CRTA), Nacionalne koalicije za decentralizaciju (NKD), Beogradskog centra za bezbednosnu politiku (BCBP) i Partnera za demokratske promene da podstaknu veće učestvovanje građana u odlučivanju kroz projekat „Građani imaju moć” koji podržava Američka agencija za međunarodni razvoj (USAID). Stavovi izraženi u ovom radu isključivo su stavovi autora i ne odražavaju stavove USAID-a.

Sadržaj

Uvod	4
Pojam branitelja ljudskih prava	5
Šta rade branitelji ljudskih prava?	5
Ko može biti branitelj ljudskih prava?	7
Mehanizmi zaštite pri Ujedinjenim nacijama	11
Specijalni izvestilac UN o položaju branitelja ljudskih prava	11
Šta štiti Specijalni izvestilac?	11
Sa kime Specijalni izvestilac stupa u kontakt?	11
Reagovanje povodom pojedinačnih slučajeva	12
Zajedničko delovanje više specijalnih izvestilaca	13
Zvanična poseta državi	14
Radionice i konferencije	16
Tematska podrška braniteljima	16
Podnošenje godišnjih izveštaja	16
Ugovorna tela Ujedinjenih nacija	17
Kontinuirano izveštavanje Ujedinjenih nacija kroz Univerzalni periodični pregled	18
Savet Evrope	20
Komesar Saveta Evrope za ljudska prava	20
Sudska zaštita branitelja ljudskih prava	21
Evropska unija	24

Čovek koji deluje u skladu sa ljudskim pravima i javnim interesom daje pozitivan doprinos za razvoj svog životnog okruženja. To okruženje može da bude usko vezano za lične aktivnosti (npr. radno okruženje u različitim oblastima), a može uticati na život celog društva ili pojedinih grupa (npr. života sredina ili institucionalni i pravni sistem države). Po pravilu, delovanje na šire okruženje se odvija udruženim snagama, kroz neformalne grupe ili udruženja.

Značaj takvog čoveka prepoznat je na međunarodnom nivou i dobio je naziv branitelj ljudskih prava (Human Rights Defender). To je bilo potrebno, jer se delovanje branitelja često suprotstavlja nelegitimnim interesima jakih aktera, pa im je neophodna jaka institucionalna podrška. Onda kada jaka institucionalna podrška i zaštita izostane na domaćem tj. nacionalnom nivou, tada je zaštitu neophodno potražiti izvan granica svoje zemlje, u okviru regionalnih i međunarodnih organizacija i zajednice.

Konkretni mehanizmi zaštite branitelja ljudskih prava razvijaju se na početku 21. veka, na univerzalnom nivou. **Deklaracija o braniteljima ljudskih prava** koju je 1998. godine usvojila Generalna skupština Ujedinjenih nacija postala je osnov za razvoj zaštitnog mehanizma na nivou Ujedinjenih nacija, ali i regionalnih organizacija OEBSa, Saveta Evrope i Evropske unije. Ovakva postavka je veoma značajna jer Deklaracija postavlja osnov za odgovore na pitanja *ko su branitelji ljudskih prava* (pojam branitelja ljudskih prava), *koja su njihova prava, i od čijih napada se moraju zaštititi*.

Ovaj vodič služi aktivistima da se prepoznaju kao branitelji ljudskih prava, da saznaju koja su minimalna prava branitelja garantovana na međunarodnom nivou, te da dobiju informacije o adresama i načinima na koji međunarodna zajednica pruža podršku i zaštitu braniteljima ljudskih prava.

Pojam branitelja ljudskih prava

Branitelji ljudskih prava postupaju pojedinačno ili zajedno sa drugima, kako bi unapredili ljudska prava i osnovne slobode i borili se za njihovu zaštitu i ostvarivanje na lokalnom, nacionalnom, regionalnom i međunarodnom nivou. Oni uvažavaju univerzalnost ljudskih prava za sve, bez razlika bilo koje vrste, i brane ljudska prava mirnim sredstvima.

Branitelji ljudskih prava prepoznaju se, pre svega, prema tome šta rade, pa se najbolje mogu odrediti kroz opise njihovih postupaka i konteksta u kojima rade.

Šta rade branitelji ljudskih prava?

Da bi bila zaštitnik ljudskih prava, osoba može da deluje u ime bilo kog ljudskog prava (ili prava), u ime pojedinaca ili grupa. Branitelji ljudskih prava promovišu i štite građanska, politička, ekonomska, socijalna i kulturna prava.

Branitelji ljudskih prava se bave svim **pitanjima koja se tiču ljudskih prava, a koja mogu biti različita** (npr. zabranom mučenja, samovoljnog hapšenja i pritvora, diskriminacije, pitanjima zapošljavanja, prinudnih iseljenja, pristupa zdravstvenoj zaštiti, uticajem toksičnog otpada na životnu sredinu). **Ponekad se bave pravima određenih grupa**, npr. ženskim pravima, dečjim pravima, pravima izbeglica i interno raseljenih lica i pravima nacionalnih, jezičkih ili seksualnih manjina. Branitelji ljudskih prava aktivni su u svim delovima sveta.

Lokalno, nacionalno, regionalno i međunarodno delovanje

Većina branitelja ljudskih prava radi na lokalnom ili nacionalnom nivou, podržavajući poštovanje ljudskih prava u sopstvenim zajednicama i zemljama. Međutim, neki branitelji deluju na regionalnom ili međunarodnom nivou (Amnesty International, Human Rights Watch). Oni mogu, na primer, nadgledati regionalnu ili svetsku situaciju ljudskih prava i dostavljati informacije regionalnim ili međunarodnim mehanizmima za ljudska prava, uključujući posebne izveštioce Saveta za ljudska prava Ujedinjenih nacija i ugovornih tela. Sve više se rad branitelja ljudskih prava, koji rade na lokalnom i nacionalnom nivou, oslanja na branitelje koji stupaju u kontakt sa regionalnim i međunarodnim mehanizmima koji im mogu pružiti podršku u poboljšanju ljudskih prava u njihovim zemljama.

Prikupljanje i širenje informacija

Branitelji ljudskih prava istražuju, prikupljaju informacije u vezi sa kršenjima ljudskih prava i izveštavaju o njima. Oni mogu, na primer, koristiti strategije lobiranja kako bi skrenuli pažnju na svoje izveštaje javnosti i privukli interesovanje ključnih političkih i pravosudnih zvaničnika kako bi osigurali da se reše kršenja ljudskih prava. Najčešće se takav posao obavlja preko organizacija za zaštitu ljudskih prava, koje periodično objavljuju izveštaje o svojim nalazima. Međutim, i pojedinac-branitelj ljudskih prava može da prikuplja i izveštava o informacijama o jednom slučaju.

Podrška žrtvama kršenja ljudskih prava

Veliki deo aktivnosti branitelja ljudskih prava može se okarakterisati kao delovanje u znak podrške žrtvama kršenja ljudskih prava. Istraga i izveštavanje o kršenjima mogu pomoći u zaustavljanju kršenja koja su u toku, sprečiti njihovo ponavljanje i pomoći žrtvama u izvođenju njihovih slučajeva na sudove. Neki branitelji ljudskih prava pružaju profesionalne pravne savete i predstavljaju žrtve u sudskom procesu. Drugi pružaju žrtvama savet i podršku u rehabilitaciji.

Akcija za osiguranje odgovornosti i zaustavljanje nekažnjivosti

Mnogi branitelji ljudskih prava rade na osiguranju odgovornosti za poštovanje pravnih standarda ljudskih prava. U najširem smislu, ovo bi moglo uključivati zagovaranje da država sprovede međunarodne obaveze ljudskih prava koje je prihvatila ratifikacijom međunarodnih ugovora.

U konkretnijim slučajevima, fokus na odgovornosti može dovesti do toga da branitelji ljudskih prava svedoče, bilo na javnom forumu (na primer, u novinama) ili pred sudom ili tribunalom, o već povređenim kršenjima ljudskih prava. Na ovaj način branitelji doprinose obezbeđivanju pravde u ime žrtava u određenim slučajevima kršenja ljudskih prava i razbijanju obrazaca nekažnjavanja, sprečavajući na taj način buduća kršenja. Značajan broj branilaca, često putem organizacija osnovanih u tu svrhu, fokusira se isključivo na ukidanje nekažnjivosti zbog kršenja zakona. Iste grupe branitelja takođe bi mogle raditi na jačanju sposobnosti države da krivično goni počinioce kršenja, na primer pružajući obuku o ljudskim pravima za tužioce, sudije i policiju.

Podržavanje boljeg upravljanja i vladine politike

Neki se branitelji ljudskih prava fokusiraju na podsticanje vlade u celini da ispuni svoje obaveze u pogledu ljudskih prava, na primer objavljivanjem informacija o vladinim evidencijama o primeni standarda ljudskih prava i praćenju postignutog napretka. Neki branitelji se fokusiraju na dobro upravljanje, zalažući se za podršku demokratizaciji i zaustavljanju korupcije i zloupotrebe moći i pružajući obuku stanovništvu o tome kako da glasa i zašto je njihovo učešće na izborima važno.

Doprinos primeni ugovora o ljudskim pravima

Branitelji ljudskih prava daju veliki doprinos, naročito preko svojih organizacija, sprovođenju međunarodnih ugovora o ljudskim pravima. Mnoge nevladine organizacije (NVO) i međuvladine organizacije pomažu u uspostavljanju stanova, zdravstvene zaštite i održivih projekata stvaranja prihoda za siromašne i marginalizovane zajednice. Oni nude obuku u osnovnim veštinama i pružaju opremu kao što su računari kako bi zajednicama omogućili bolji pristup informacijama.

Ova grupa zaslužuje posebnu pažnju, jer njeni članovi nisu uvek opisani kao branitelji ljudskih prava i oni sami možda neće koristiti izraz „ljudska prava“ u opisu svog rada, fokusirajući se na izraze kao što su „zdravlje“, „stanovanje“ ili „razvoj“ koji odražavaju njihovo područje delovanja. Zapravo, mnoge od ovih aktivnosti koje podržavaju ljudska prava opšte su opisane kao razvojne akcije. Mnoge nevladine organizacije i tela Ujedinjenih nacija spadaju u ove kategorije. Njihov rad, jednako kao i rad ostalih branitelja ljudskih prava, od ključne je važnosti za poštovanje i zaštitu i postizanje standarda ljudskih prava i oni trebaju i zaslužuju zaštitu koja je njihovim aktivnostima data Deklaracijom o braniteljima ljudskih prava.

Obrazovanje i obuka o ljudskim pravima

Dalja akcija od značaja koju preduzimaju branitelji ljudskih prava je pružanje obrazovanja o ljudskim pravima. U nekim slučajevima, obrazovne aktivnosti imaju oblik obuke za primenu standarda ljudskih prava u kontekstu profesionalne aktivnosti, na primer sudija, advokata, policajaca, vojnika ili posmatrača ljudskih prava. U drugim slučajevima, obrazovanje može biti šire i uključivati nastavu o ljudskim pravima u školama i na univerzitetima ili širenje informacija o standardima ljudskih prava široj javnosti ili osetljivoj populaciji.

Ukratko, prikupljanje i širenje informacija, zagovaranje i mobilizacija javnog mnjenja često su najčešći alati koje branitelji ljudskih prava koriste u svom radu. Kako je navedeno u ovom odeljku, oni takođe pružaju informacije za osnaživanje ili obuku drugih. Oni aktivno učestvuju u obezbeđivanju materijalnih sredstava neophodnih za ostvarivanje ljudskih prava - izgradnja skloništa, obezbeđivanje hrane, jačanje razvoja itd. Rade na demokratskoj transformaciji kako bi povećali učešće ljudi u donošenju odluka koje oblikuju njihove živote i na ojačavanju dobrog upravljanja. Oni takođe doprinose poboljšanju socijalnih, političkih i ekonomskih uslova, smanjenju socijalnih i političkih tenzija, izgradnji mira, na domaćem i međunarodnom nivou.

Ko može biti branitelj ljudskih prava?

Ne postoji određena definicija ko je ili ko može biti zaštitnik ljudskih prava. Deklaracija o braniteljima ljudskih prava odnosi se na „pojedinca, grupe i udruženja ... koji doprinose ... efikasnom uklanjanju svih kršenja ljudskih prava i osnovnih sloboda ljudi i pojedinaca“.

U skladu sa ovom širokom kategorizacijom, branitelji ljudskih prava mogu biti bilo koja osoba ili grupa lica koja rade na promociji ljudskih prava, počev od međuvladinih organizacija sa sedištem u najvećim svetskim gradovima do pojedinaca koji rade u okviru svojih lokalnih zajednica. Branitelji mogu biti bilo kog pola, različite starosti, iz bilo kog dela sveta i različitih profesija. Posebno je važno napomenuti da se branitelji ljudskih prava ne nalaze samo u nevladinim organizacijama i međuvladinim organizacijama, već u nekim slučajevima mogu biti i vladini službenici, državni službenici ili članovi privatnog sektora.

Obrana ljudskih prava profesionalnim aktivnostima - plaćenim ili dobrovoljnim

Najočigledniji branitelji ljudskih prava su oni čiji svakodnevni rad posebno uključuje promociju i zaštitu ljudskih prava, na primer posmatrači ljudskih prava koji rade sa nacionalnim organizacijama za ljudska prava, ombudsmanima za ljudska prava ili advokatima za ljudska prava.

Međutim, ono što je najvažnije u karakterizaciji osobe kao braniteljke ljudskih prava nije njen naslov ili naziv organizacije u kojoj radi, već karakter ljudskih prava u preduzetom delu. Nije neophodno da osoba bude poznata kao „aktivista za ljudska prava“ ili da radi za organizaciju koja u svoje ime uključuje „ljudska prava“ da bi bila zaštitnik ljudskih prava. Mnogo osoblja Ujedinjenih nacija služi kao branitelj ljudskih prava, čak iako je njihov svakodnevni rad opisan na različite načine, na primer kao „razvoj“. Slično tome, nacionalno i međunarodno osoblje nevladinih organizacija širom sveta koje rade na rešavanju humanitarnih problema obično se mogu opisati kao branitelji ljudskih prava.

Mnogi ljudi rade profesionalno kao branitelji ljudskih prava i za svoj rad primaju platu. Međutim, postoje mnogi drugi koji profesionalno rade kao branitelji ljudskih prava, ali koji su dobrovoljci i ne primaju nikakvu naknadu. Organizacije za ljudska prava obično imaju vrlo ograničeno finansiranje i rad ovih volontera je neprocenljiv.

Mnoge profesionalne aktivnosti ne uključuju stalno rad na ljudskim pravima, ali mogu povremeno imati veze sa ljudskim pravima. Na primer, advokati koji rade na poslovima trgovinskog prava možda se često ne bave problemima ljudskih prava i ne mogu se automatski opisati kao branitelji ljudskih prava. Ipak, u nekim prilikama mogu da se ponašaju kao branitelji radeći na slučajevima putem kojih doprinose promociji ili zaštiti ljudskih prava. Slično tome, lideri sindikata preuzimaju brojne zadatke, od kojih mnogi nemaju nikakve veze sa ljudskim pravima, ali kada posebno rade na promociji ili zaštiti ljudskih prava radnika, mogu se opisati kao branitelji ljudskih prava. **Na isti način, novinari imaju širok mandat da prikupljaju informacije i šire ih javnoj publici putem štampanih, radio ili televizijskih medija. U svojoj opštoj ulozi, novinari nisu branitelji ljudskih prava. Međutim, mnogi novinari se ponašaju kao branitelji, na primer kada izveštavaju o kršenjima ljudskih prava i svedoče o delima koja su videli.** Sličnu ulogu imaju i nastavnici koji svoje učenike podučavaju osnovnim principima ljudskih prava. Lekari i drugi medicinski stručnjaci koji leče i rehabilituju žrtve kršenja ljudskih prava takođe se mogu smatrati braniteljima ljudskih prava u kontekstu takvog rada; a lekari imaju posebne obaveze na osnovu Hipokratove zakletve.

Oni koji doprinose osiguranju pravde - sudije, policija, advokati i drugi ključni akteri - često imaju određenu ulogu i mogu biti izloženi značajnom pritisku da donesu odluke koje su povoljne za državu ili druge moćne interese, poput vođa organizovani kriminal. Tamo gde se ovi akteri u pravosudnom postupku **posebno trude da obezbede pristup pravednoj i nepristrasnoj pravdi i time garantuju srodna ljudska prava** žrtava, može se reći da deluju kao branitelji ljudskih prava.

Slična kvalifikacija „posebnog napora“ može se primeniti na druge profesije ili oblike zapošljavanja koji nemaju očiglednu vezu sa ljudskim pravima. Pojedinci koji obavljaju ove poslove mogu ponekad odlučiti da svoj posao obavljaju na način koji nudi specifičnu podršku ljudskim pravima. Na primer, neke arhitekture odlučuju da svoje građevinske projekte dizajniraju na način koji uzima u obzir relevantna ljudska prava, poput prava na adekvatan (privremeni) smeštaj za ljude koji će raditi na projektu ili prava dece sa kojima se treba konsultovati na dizajnu, ako im je zgrada od posebnog značaja.

Obrana ljudskih prava u neprofesionalnom kontekstu

Mnogi ljudi deluju kao branitelji ljudskih prava izvan profesionalnog ili radnog konteksta. Primeri za ove branitelje su: a) student koji organizuje druge studente da vode kampanju za okončanje mučenja u zatvorima, b) stanovnik seoske zajednice koji koordinira demonstracijama članova zajednice protiv uništenja životne sredine njihovog poljoprivrednog zemljišta fabričkim otpadom, c) političar koji zastupa stav protiv korupcije u vlasti, d) svedok u sudskom postupku za krivično gonjenje izvršilaca kršenja ljudskih prava.

Glavno pravilo – podržavanje univerzalnosti ljudskih prava

Ljudi širom sveta teže ostvarivanju ljudskih prava u skladu sa svojim okolnostima i na svoj način. Imena nekih branilaca ljudskih prava su međunarodno priznata, ali većina branitelja ostaje nepoznata. Bez obzira da li pojedinac radi kao službenik lokalne uprave, policajac koji se pridržava zakona ili zabavljač koji koristi svoj položaj da istakne nepravde, svi oni mogu igrati ulogu u unapređivanju ljudskih prava. Ključno je pogledati kako se takvi ljudi ponašaju da podržavaju ljudska prava tj. da li ulažu „poseban napor“. Uobičajeno za većinu branitelja je posvećenost pomaganju drugima, posvećenost međunarodnim standardima ljudskih prava, vera u jednakost i nediskriminaciju, odlučnost i, u mnogim slučajevima, ogromna hrabrost.

✓ Svako može biti branitelj ljudskih prava, pod uslovom da prihvata i zastupa univerzalnost ljudskih prava. **Ne može biti branitelj ljudskih prava onaj koji promoviše jedna, a poriče neka druga ljudska prava, ili priznaje ili promoviše ljudska prava za neke grupe.** Na primer, ne bi bilo prihvatljivo braniti ljudska prava muškaraca, i poricati da žene imaju jednaka prava.

- ✓ Branitelji se definišu prema pravu koje brane. Za branitelja ljudskih prava nije neophodno da ima ispravne argumente kako bi bio istinski branilac. Kritični test je da li osoba brani ljudsko pravo ili ne. Na primer, grupa branitelja može se zalagati za pravo seoske zajednice da poseduje zemlju na kojoj živi i obrađuje nekoliko generacija. Oni mogu voditi proteste protiv privatnih ekonomskih interesa koji tvrde da poseduju zemljište u tom području. Tvrđenje branitelja o tome ko je vlasnik zemlje ne moraju da budu tačne. Ključno pitanje je da li njihova zabrinutost spada u okvir ljudskih prava ili ne.
- ✓ Slično tome, državne vlasti branitelje koji deluju u odbrani prava političkih zatvorenika ili osoba iz naoružanih opozicionih grupa često opisuju kao pristalice takvih partija ili grupa, jednostavno zato što brane prava dotičnih ljudi. Poznati su slučajevi progonjenih advokata u Turskoj koji su branili Kurde. **Branitelji ljudskih prava moraju biti definisani i prihvaćeni prema pravima koja brane i prema sopstvenom pravu na to.** Na kraju, akcije koje preduzimaju branitelji ljudskih prava moraju biti mirne.

Mehanizmi zaštite pri Ujedinjenim nacijama

Specijalni izvestilac UN o položaju branitelja ljudskih prava

Počev od 2000. godine, u okviru Ujedinjenih nacija (UN), deluje Specijalni izvestilac UN o položaju branitelja ljudskih prava. Mandat Specijalnog izvestioca je da **garantuje primenu Deklaracije o braniteljima ljudskih prava** iz 1998. godine. Specijalnog izvestioca imenuje predsednik Saveta UN za ljudska prava. To je, ujedno, telo kome Specijalni izvestilac odgovara i kome podnosi izveštaj. Specijalni izvestilac pored Saveta UN za ljudska prava, svoj izveštaj podnosi i Generalnoj skupštini. Sve ovo govori da je snaga nalaza i preporuka Specijalnog izvestioca **političke prirode**, da zaključci do kojih dođe utiču na međunarodne odnose.

Zbog takvog dometa, Specijalni izvestilac deluje potpuno i strogo nezavisno od bilo koje države i bilo kog drugog entiteta. Mari Laylor (Mary Lawlor) imenovana je 2020. godine za novog Specijalnog izvestioca Ujedinjenih nacija za položaj branitelja ljudskih prava.

Šta štiti Specijalni izvestilac?

Zaštita branitelja ljudskih prava je glavni mandat Specijalnog izvestioca. Pod zaštitom se podrazumeva zaštita samih branitelja i zaštita njihovog prava na odbranu ljudskih prava. Specijalni izvestilac čini sve napore da obezbedi da se isti standardi podjednako primenjuju na svaku državu, u skladu sa globalnim karakterom mandata.

Sa kime Specijalni izvestilac stupa u kontakt?

Prvo i najvažnije, Specijalni izvestilac pokušava da bude dostupan braniteljima ljudskih prava. Tako, prima informacije od branitelja, uključujući navode o kršenju ljudskih prava koja su nad njima izvršena, i koristi ove informacije za identifikovanje postupaka koje treba pokrenuti kod država. Takođe, redovno prisustvuje nacionalnim, regionalnim i međunarodnim događajima o ljudskim pravima (uključujući jedno zasedanje Saveta za ljudska prava godišnje), koje pružaju mogućnosti za kontakt sa braniteljima iz celog sveta.

Specijalni izvestilac održava redovne kontakte sa državama. Opšti kontakti se odvijaju putem foruma kao što su zasedanja Saveta za ljudska prava u Ženevi i Generalne skupštine u Njujorku, tokom kojih Specijalni izvestilac predstavlja godišnje izveštaje državama, odgovara na njihova pitanja i može se sastati sa pojedinačnim državnim delegacijama kako bi razgovarali o pitanjima zabrinutosti, uključujući pojedinačne slučajeve. Konkretniji kontakti se ostvaruju na bilateralnoj osnovi na sastancima ili u pismenoj formi i njih koristi Specijalni izvestilac za pokretanje određenih pitanja koja zabrinjavaju pojedine države i za traženje državne podrške, na primer, u rešavanju slučaja ili u dobijanju poziva za posetu.

Specijalni izvestilac se tokom godine sastaje sa brojnim drugim akterima od značaja za mandat i njegove aktivnosti, uključujući poslanike nacionalnih parlamenata, članove nacionalnih komisija za ljudska prava, zaposlenima u regionalnim međuvladinim organizacijama i predstavnicima onih država koje su se obavezale na poboljšanje uloge i položaja branitelja ljudskih prava (npr. države članice OEBS-a).

Reagovanje povodom pojedinačnih slučajeva

Specijalni izvestilac razmatra pojedinačne slučajeve kršenja ljudskih prava branitelja ljudskih prava. Informacije o takvim slučajevima dobijaju se iz različitih izvora, uključujući državne vlasti, nevladine organizacije, agencije Ujedinjenih nacija, medije i pojedinačne branitelje ljudskih prava. Kako informacije stižu, specijalni izvestilac prvo pokušava da utvrdi da li zaštita koja se traži spada u mandat. Drugo, čine se svi naponi da se utvrdi verovatnoća validnosti navoda o kršenju ljudskih prava i pouzdanost izvora informacija. Treće, specijalni izvestilac stupa u kontakt sa vladom države u kojoj se navodi da je došlo do navodnog kršenja. Kontakt se obično odvija putem hitne žalbe ili pisma sa navodima upućeno diplomatskoj misiji pri Ujedinjenim nacijama u Ženevi radi prenosa do domaćih vlasti. Komunikacija pruža detalje o žrtvi, zabrinutosti za ljudska prava i navodnim događajima. Primarni cilj komunikacije je da osigura da državni organi budu obavješteni o navodima što je pre moguće i da imaju priliku da ih istraže i da zaustave ili spreče bilo kakvo kršenje ljudskih prava.

— Hitne žalbe

Hitne žalbe koriste se za saopštavanje informacija o kršenju koje je navodno u toku ili će se uskoro dogoditi. **Namera je da se osigura da se odgovarajuće državne vlasti što pre obaveste o okolnostima kako bi mogle da intervenišu, odnosno kako bi prekinule ili sprečile kršenje.** Na primer, pretnja smrću navodno upućena advokatu za ljudska prava kao odgovor na njegov rad na polju ljudskih prava bila bi rešena hitnom žalbom. Kada su slučajevi veoma hitni, Specijalni izvestilac može delovati u roku od 24 sata.

— Pisma optužbe

Pisma optužbe koriste se za saopštavanje informacija o kršenjima za koja se navodi da su se već dogodila i čiji se uticaj na branitelja ljudskih prava više ne može promeniti. Ovakva vrsta pisma koristi se, na primer, u slučajevima kada informacije stignu do specijalnog izvestioca dugo nakon što je već počinjena zloupotreba ljudskih prava i donesen zaključak. Na primer, tamo gde je ubijen branilac ljudskih prava, stvar bi se pokrenula pred državom putem pisma optužbe.

U obe vrste obraćanja, specijalni izvestilac traži od nadležne vlade da preduzme sve odgovarajuće mere radi istrage i rešavanja navodnih događaja i da saopšti rezultate svoje istrage i radnji. Pisma optužbi usredsređena su prvenstveno na traženje od državnih vlasti da istraže događaje i sprovedu krivično gonjenje odgovornih. Pisma koja se šalju vladama su poverljiva i ostaju takva dok se ne objave u izveštaju o komunikaciji svih specijalnih procedura, koji Savet za ljudska prava objavljuje tri puta godišnje, tokom svake sesije Saveta.

Zajedničko delovanje više specijalnih izvestilaca

Specijalni izvestilac se, povodom određenog slučaja, konsultuje sa drugim specijalnim izvestiocima Ujedinjenih nacija ako se njihovi mandati odnose na određeni slučaj. Kao rezultat konsultacija, često više specijalnih izvestilaca šalju zajednička pisma o zabrinutosti.

Tri specijalna izvestilaca Ujedinjenih nacija¹ su u saopštenju objavljenom 11. novembra 2020. godine zaključili da je Vlada Srbije zloupotrebila mehanizam za borbu protiv pranja novca i finansiranja terorizma sa ciljem da zaplaši predstavnike civilnog društva i branitelje ljudskih prava, da ograniči njihov rad i da uguši kritiku vlasti. Povodom slučaja „Spisak“, odnosno dopisa koji je Uprava za sprečavanje pranja novca uputila bankama da joj dostave podatke o svim novčanim transakcijama za 57 organizacija, medija i pojedinaca, grupa organizacija sa spiska pozvala je institucije da bez odlaganja zaustave zloupotrebu mehanizma za sprečavanje pranja novca i finansiranja terorizma u svrhu zastrašivanja organizacija, medija i pojedinaca i o ovom slučaju obavestila sve relevantne međunarodne institucije. Povodom apela koji su organizacije uputile međunarodnim telima, stručnjaci UN-a oglasili su se saopštenjem u kom navode da, iako države imaju obavezu da donesu zakone u cilju suzbijanja finansiranja terorizma, mere koje usvoje moraju u svemu da budu u skladu sa međunarodnim pravom, a naročito pravom ljudskih prava. Po mišljenju stručnjaka, ovako široka i samovoljna upotreba Zakona o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma, kojom se targetiraju organizacije civilnog društva, mediji i pojedinci, nije u skladu sa obavezama Srbije po međunarodnom pravu, budući da se time ugrožava pravo na slobodu izražavanja i udruživanja civilnog društva. Kroz rad sa građanima i komunikaciju sa državom, civilno društvo igra važnu ulogu u kanalisanju društvenog nezadovoljstva, čime doprinosi prevenciji terorizma i nasilnog ekstremizma. Stručnjaci su stoga podvukli da je ovakvo targetiranje civilnog društva kontraproduktivno, i da podriva, a ne poboljšava bezbednost. U zaključku, stručnjaci su pozvali Radnu grupu za finansijsku akciju (FATF) i regionalna tela kao što je MONEYVAL da osiguraju da se nacionalni propisi koji se usvoje u skladu sa FATF standardima ne kose sa obavezama koje države imaju u pogledu ljudskih prava, i zatražili od Vlade Srbije da garantuje da primena antiterorističkih propisa neće uticati na aktivnosti civilnog društva i njihovo pravo na slobodu izražavanja.

Odgovarajući na zahtev Specijalnih procedura za izjašnjenjem, FATF se jasno ogradio od ovakvih postupaka Uprave, navodeći da deli zabrinutost UN povodom navoda da je Srbija zloupotrebila Zakon o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma da vrši pritisak na civilno društvo i ograniči njegov rad, zbog njegove kritičke orijentacije prema vlastima.

¹ Stručnjaci UN-a: Fionnuala Ní Aoláin – specijalni izvestilac za promociju i zaštitu ljudskih prava u borbi protiv terorizma, Mary Lawlor – specijalni izvestilac o položaju branitelja ljudskih prava i Clément Nyaletsossi Voule – specijalni izvestilac o pravima na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja.

Zvanična poseta državi

Specijalni izvestilac ima mandat da obavlja zvanične posete državama. Neke države su uputile stalne pozive, a u drugim slučajevima specijalni izvestilac čeka zvanični poziv države, nakon što uputi Vladi pismo u kome traži da se poziv uputi.

- U Srbiji je zvanična poseta vršena poslednji put 2007. godine, a izveštaj je podnet 2008. godine. Naše vlasti već duže vreme nisu odgovorile Specijalnom izvestiocu na njegovo pismo da ga pozovu u posetu. Ova činjenica može da se ističe na domaćem nivou, kako bi napravili pritisak da vlasti pozovu ovog nezavisnog eksperta međunarodnog značaja.

Ove posete pružaju priliku da se detaljno ispita uloga i položaj branitelja ljudskih prava u zemlji, da se identifikuju određeni problemi i daju preporuke kako se ti problemi mogu rešiti. Po prirodi mandata, od specijalnog izvestioca se traži da kritički sagleda položaj branitelja ljudskih prava u nekoj zemlji. Ipak, proces ima za cilj da pruži nezavisnu i nepristrasnu procenu koja će biti od koristi svim akterima u jačanju doprinosa branitelja ljudskim pravima i njihovoj zaštiti. Posete zemljama obično se odvijaju **u periodu od 5 do 10 dana**, tokom kojih se specijalni izvestilac sastaje sa šefovima država i vlada, relevantnim ministrima vlada, nezavisnim institucijama za ljudska prava, agencijama Ujedinjenih nacija, medijima i samim braniteljima ljudskih prava.

Pitanja pokrenuta tokom takvih poseta uključuju:

- ✓ povrede počinjene nad braniteljima ljudskih prava;
- ✓ izazovi za okruženje u kojoj branitelji obavljaju svoj rad na ljudskim pravima, uključujući slobode udruživanja i izražavanja, pristup finansiranju i podršku braniteljima koju pruža domaće zakonodavstvo;
- ✓ i napore koje vlasti preduzimaju da zaštite branitelje ljudskih prava od kršenja.

- Upravo ova pitanja bi trebalo da imaju na umu branitelji kada se sastaju sa Specijalnim izvestiocem. Vreme razgovora na sastanku je ograničeno, i zato je potrebno unapred pripremiti odgovore na ova pitanja.

Nekoliko meseci nakon svake posete, Specijalni izvestilac izdaje izveštaj o poseti u kome se, između ostalog, navode glavne zabrinutosti i preporuke za delovanje.

Izveštaj zatim formalno predstavlja specijalni izvestilac **u Savetu za ljudska prava**.

! Nekadašnja Specijalna izvestiteljka za položaj branitelja ljudskih prava, Hina Đilani je 2008. godine uputila 3 vrste preporuka Srbiji.

Preporuke Vladi i relevantnim državnim akterima:

- ✓ Uspostaviti i institucionalizovati procese interakcije i konsultacija sa civilnim društvom. To takođe uključuje uključivanje civilnog društva u pripremu i praćenje izveštaja ugovornim telima Ujedinjenih nacija i Savetu za ljudska prava u kontekstu univerzalnog periodičnog pregleda.
- ✓ Usvojiti nacionalni plan ili strategiju o ljudskim pravima sa posebnim merama za zaštitu branitelja ljudskih prava i njihovih aktivnosti. Plan ili strategija treba da uključuju zaštitu branitelja u osetljivim položajima, poput braniteljica u ruralnim oblastima i braniteljica koje rade na LGBT pravima. Vlada treba da uključi nevladine organizacije i druge članove civilnog društva u proces rasprave o takvoj strategiji na nacionalnom nivou.
- ✓ Preduzmite prinudne radnje na istrazi, krivičnom gonjenju i izricanju presuda u vezi sa kršenjima zakona protiv branitelja ljudskih prava i pružite odgovarajuću zaštitu i pravno sredstvo braniteljima ljudskih prava pogođenim tim kršenjima.
- ✓ Osigurati režim oslobađanja od poreza za neprofitne organizacije, kako bi se uspostavio jači okvir za slobodu udruživanja.
- ✓ Stvoriti bolje sisteme i procedure za sprovođenje odluka i preporuka Zaštitnika građana i Poverenika za informacije od javnog značaja. Uspostaviti aranžmane odgovornosti, poput sistema izveštavanja, kako bi se nadgledao stepen saradnje vladinih ministarstava i odeljenja.
- ✓ Nastaviti sa uključivanjem obrazovanja o ljudskim pravima u nastavni plan i program za obuku policijskih snaga, kao i sudija i advokata, i osigurati pristup braniteljima ljudskih prava, kao i žrtvama, mehanizmima odgovornosti koji se bave kršenjem ljudskih prava od strane policije.

Preporuke braniteljima ljudskih prava:

- ✓ Poboljšati koordinacione mreže čiji je cilj jačanje zaštite branitelja, posebno onih van glavnog grada i onih koji su u ranjivijem položaju.

Preporuke međunarodnoj zajednici, uključujući državni Tim Ujedinjenih nacija, i donatorima:

- ✓ Nastaviti i jačati podršku koja se pruža braniteljima ljudskih prava, kako u pogledu finansiranja, tako i u pogledu izgradnje kapaciteta. To bi trebalo učiniti uz poštovanje nezavisnosti branitelja u određivanju njihovih prioriteta i strategija i očuvanju njihove uloge u nadgledanju državnih institucija.
- ✓ Osigurajte da diplomatske misije zemalja Evropske unije budu svesne i posvećene primeni Smernica Evropske unije o braniteljima ljudskih prava u svim slučajevima kada se mogu primeniti za podršku i zaštitu branilaca.²

² Report of the Special Representative of the Secretary-General on the situation of human rights defenders, Hina Jilani Addendum MISSION TO SERBIA, INCLUDING KOSOVO, 4. mart 2008, dostupno na <https://undocs.org/A/HRC/7/28/Add.3>

Radionice i konferencije

Svake godine Specijalni izvestilac prisustvuje brojnim događajima - uključujući radionice i konferencije - koji se organizuju oko centralne teme branitelja ljudskih prava ili oko širih tema relevantnih za branitelje. Te događaje mogu organizovati države, Ujedinjene nacije, akademske institucije, vladine organizacije ili drugi akteri.

- Tako je, u aprilu 2019. godine, tadašnji specijalni izvestilac, Majkl Forst (Michel Forst) u Beogradu prisustvovao Međunarodnoj nedelji civilnog društva (ICSW) 2019, koja je okupila preko 700 lidera civilnog društva, aktivista i građana iz različitih sektora i delova sveta, kako bi zajedno radili na nalaženju odgovora za trenutne svetske izazove u oblasti ljudskih prava, demokratije i međunarodnog razvoja. Poseta je iskorišćena da se sastane sa braniteljima iz različitih zemalja, a domaći branitelji ljudskih prava takođe su podelili informacije o svom položaju u Srbiji.

Tematska podrška braniteljima

Specijalni izvestilac može da identifikuje teme za koje se smatra da imaju fundamentalni uticaj na ulogu i položaj branitelja ljudskih prava širom sveta i nastoji da pruži podršku braniocima akcijama posebno u tim oblastima. Zajedno sa podizanjem svesti o Deklaraciji o braniteljima ljudskih prava, teme kao što su procesi demokratizacije ili uticaj bezbednosnog ili antiterorističkog zakonodavstva na branitelje ljudskih prava takođe su od interesa za mandat. Pored toga, posebna pažnja se posvećuje određenim grupama branitelja u riziku, uključujući braniteljke, one koje rade na ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, zemljišnim pitanjima, manjinskim pravima, autohtonim pitanjima itd.

Podnošenje godišnjih izveštaja

Godišnji izveštaji specijalnog izvestioca Savetu za ljudska prava i Generalnoj skupštini pružaju evidenciju aktivnosti u godini, opisuju primarne trendove i zabrinutosti utvrđene tokom godine i daju preporuke kako bi to trebalo da se reaguje. Neki izveštaji ispituju glavne teme koje zabrinjavaju, na primer izazove sa kojima se suočavaju branitelji koji rade na ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, pravo na protest u kontekstu slobode okupljanja ili uticaj zakonodavstva o bezbednosti na branitelje ljudskih prava i njihov rad. Izveštaji su vrlo korisni pokazatelji problema sa kojima se suočavaju branitelji u određenim zemljama i regionima, kao i određenih tema od globalnog značaja. **Preporuke navedene u svakom izveštaju pružaju osnovu za delovanje država, agencija Ujedinjenih nacija.**

Cilj svih gore navedenih grupa aktivnosti je da doprinesu zaštiti branitelja ljudskih prava i primeni Deklaracije o braniteljima ljudskih prava.

Ugovorna tela Ujedinjenih nacija

Ugovorna tela su osnovana za nadzor nad primenom ratifikovanih međunarodnih konvencija. Komitet UN za ljudska prava nadgleda poštovanje građanskih i političkih prava, kako u procesu periodičnog izveštavanja o primeni Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (Pakt), tako i kroz individualne predstavke koje se podnose za zaštitu u pojedinačnim slučajevima.

Organizacije (poželjno zajednički) mogu podnositi izveštaje iz senke o stepenu poštovanja prava koja su garantovana Paktom, i tako uticati na nalaze i preporuke državi.

- Zaključna zapažanja povodom Trećeg periodičnog izveštaja Srbije od 2017. godine sadrže stav da je Komitet zabrinut zbog izjava javnih funkcionera kojim javno prozivaju i zastrašuju medijske radnike, i zbog sužavanja prostora za javnu raspravu i naročito zbog gonjenja novinara i aktera civilnog društva zbog izražavanja svojih stavova i mišljenja. Komitet je takođe zabrinut zbog aspekata primene Zakona o javnom okupljanju od 26. januara 2016. koji ometaju, umesto da olakšavaju pravo na slobodu okupljanja. Zato, Komitet je preporučio da se Srbija uzdrži od krivičnog gonjenja novinara, branitelja ljudskih prava i drugih aktera civilnog društva kao sredstva za odvracanje ili obeshrabrivanje da slobodno izražavaju svoje mišljenje i da razmatra primenu Zakona o javnom okupljanju od 26. januara 2016, kako bi se osigurala kompatibilnost sa Paktom.

Komitetu se, putem individualne predstavke, pojedinci i organizacije mogu obratiti zbog kršenja ljudskih prava (npr. slobode izražavanja, slobode okupljanja, slobode udruživanja) i zbog odmazde (pravo na život, zabrana torture, pravo na slobodu i bezbednost). Komitet donosi odluku kojom iznosi stav o tome da li postoji kršenje određenog prava i zahteva od države otklanjanje štete. Kako ove odluke nisu pravno obavezujuće, one se ostvaruju na osnovu same političke obaveze, te je za njihovo izvršenje potreban jak politički pritisak. Zato, iako Komitet UN može znatno brže da donese odluku od Evropskog suda za ljudska prava, od 2004. godine, građani Srbije se gotovo ne obraćaju Komitetu.

- *Komitetu UN za ljudska prava se individualnom predstavkom obratio novinar i branitelj ljudskih prava Željko Bodrožić 2003. godine, zbog presuda za uvrede i klevete u novinarskom tekstu "Rođeni za reforme", u kome je kritički i satirično opisao delo nekada visokog funkcionera SPS-a. Iako Bodrožić u svom novinarskom izveštavanju o Šegrtu nije iznosio lažne činjenice, niti je izvršio krivično delo klevete za koje je tužen, po mišljenju prvostepenog suda izvršio je krivično delo uvrede jer je koristio žargon, a ne književni govor koji bi bio primeren kritici i koristio je znake interpunkcije koje su dodatno otežavajuće okolnosti jer su naglašavale žargon koji je novinar koristio. Nakon odbijanja žalbe, ova presuda je postala pravosnažna, i posle odbijanja inicijative za zaštitu zakonitosti, podnosi predstavku Komitetu, koji nakon 2 godine donosi odluku da država (Srbija i Crna Gora) nije dala dovoljno argumenata da je bio potreban krivični progon i osuda za krivično delo uvrede kao neophodne mere za zaštitu prava i ugleda g. Šegrtu, da u članku Željka Bodrožića prilikom izražavanja njegovog mišljenja nije došlo do neopravdanog narušavanja prava i ugleda g. Šegrtu, a pogotovo ne za primenu krivične sankcije. Komitet posebno konstatuje da u uslovima javnih rasprava u demokratskom društvu, a pogotovo u medijima, koje se odnose na ličnosti iz političkog života, Pakt posebnu vrednost pridaje neometanom izražavanju. Iz toga sledi stav da osuda autora, i na njoj zasnovana presuda na predmetnom slučaju, predstavljaju kršenje člana 19, stav 2 Pakta.*

Kontinuirano izveštavanje Ujedinjenih nacija kroz Univerzalni periodični pregled

Univerzalni periodični pregled (Universal Periodic Review - UPR) je redovni mehanizam nadzora poštovanja ljudskih prava u zemljama članicama Ujedinjenih nacija koji omogućava svakoj zemlji da predstavi koje aktivnosti sprovodi kako bi obezbedila poštovanje svih ljudskih prava i ispunjenje međunarodnih obaveza u ovoj oblasti.

Za ovaj nadzor je zadužen Savet za ljudska prava Ujedinjenih nacija. Savet za ljudska prava Ujedinjenih nacija je međuvladin organ koga čine predstavnici 47 zemalja. To je, dakle, politički organ **Generalne skupštine Ujedinjenih nacija koji je nadležan za praćenje poštovanja ljudskih prava u svetu**. Savet blisko saraduje sa Kancelarijom Visokog komesara za ljudska prava i vodi računa o sprovođenju *specijalnih procedura* Ujedinjenih nacija, među kojima je Specijalni izvestilac za položaj branitelja ljudskih prava.

UPR se vrši tako što se jednom u 5 godina prezentuje izveštaj o stanju ljudskih prava. Izveštaj koji se prezentuje se sastoji od 3 dela, jedan koji šalje i potpisuje država, drugi deo potpisuje Kancelarija Visokog komesara za ljudska prava, dok je treći deo kompilacija navoda ombudsmana i nevladinih organizacija. Kompilaciju na limitiranom broju strana (do 15 sa svim referencama) pravi Kancelarija Visokog komesara za ljudska prava, od svih podnesaka za koje proceni da su relevantni i kredibilni.

Upravo iz ovog razloga, preporuka je da se organizacije koje su srodne udružuju i šalju zajednički podnesak (tzv. Joint Submission). Neretko se ovom mehanizmu obraćaju kredibilne međunarodne organizacije (Amnesty International, Human Rights Watch, Human Rights House)

Do sada je Srbija tri puta bila predmet Univerzalnog periodičnog pregleda, i to 2008, 2013, 2018. U okviru Trećeg Univerzalnog periodičnog pregleda za Srbiju, 2018. godine su date sledeće preporuke za zaštitu branitelja ljudskih prava koje je Srbija prihvatila da će poštovati:

- ✓ Povećati napore da se zaštite branitelji ljudskih prava i da se stane na kraj nekažnjavanju onih koji krše njihova prava (Obala Slonovače);
- ✓ Osigurati da se sve pretnje, zastrašivanja i napadi na novinare i branitelje ljudskih prava detaljno istraže, ne obezbeđujući nekažnjavanje počinitelaca (Ujedinjeno Kraljevstvo Velike Britanije i Severne Irske);
- ✓ Osigurati temeljnu, brzu i nezavisnu istragu svih prijava kršenja ljudskih prava protiv branitelja ljudskih prava i novinara i privesti pravdi osumnjičene za izvršenje takvih zločina (Grčka);
- ✓ Usvojiti mere za zaštitu i promociju slobode izražavanja, uključujući slobodu govora i informacija, i obezbediti da novinari i branitelji ljudskih prava mogu raditi slobodno i bezbedno (Italija);

- ✓ Prepoznati važnu ulogu branitelja ljudskih prava, od kojih se mnogi suočavaju sa određenim rizicima i pretnjama, i pružiti im praktičnu podršku u obavljanju njihovih poslova na polju ljudskih prava, uključujući sprečavanje bilo kakvih akata odmazde ili zastrašivanja nad njima (Novi Zeland);
- ✓ Zaštititi branitelje ljudskih prava pokretanjem nezavisnih, nepristrasnih i efikasnih istraga pretnji protiv njih (Republika Koreja);
- ✓ Sprovesti nepristrasnu, temeljnu i efikasnu istragu svih slučajeva napada, uznemiravanja i zastrašivanja protiv novinara i branitelja ljudskih prava i privesti počinioce takvih krivičnih dela pravdi (Nemačka);

Savet Evrope ima važnu ulogu u zaštiti i podršci branitelja ljudskih prava.

Parlamentarna skupština i generalni sekretar obraćaju posebnu pažnju na situaciju i rad branitelja ljudskih prava.

- *Finansijska istraga koja je pokrenuta protiv nevladinih organizacija i branitelja ljudskih prava je na sednici Parlamentarne skupštine Saveta Evrope, održanoj januara 2021. godine, navedena kao jedna od najvažnijih tačaka za negativnu procenu napretka Srbije u toku 2020. godine.*

Nezavisne institucije i mehanizmi za ljudska prava Saveta Evrope (SE), kao što su Evropski komitet za socijalna prava, Evropski komitet za sprečavanje mučenja, Evropska komisija protiv rasizma i netolerancije (EKRI) i Savetodavni komitet Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina ohrabreni su da se u svojim aktivnostima pozabave pitanjem branitelja ljudskih prava.

- *EKRI je, u poslednjem izveštaju od 2017. godine, nakon posete Srbiji, bila veoma zabrinuta zbog stalnog rasta govora mržnje u srpskom javnom diskursu, koji je pojačan širokim medijskim izveštavanjem. U 2015. godini Komesar Saveta Evrope za ljudska prava primetio je da je postala uobičajena praksa da visoki javni zvaničnici verbalno napadaju novinare, nazivajući ih „izdajnicima“ i „stranim plaćenicima“ koji deluju protiv srpskih interesa. Posle takvih napada često sledi kraći ili duži period demonizacije od strane nekih medija. Meta takvih „lovova na veštice“ često su politički protivnici i aktivisti za ljudska prava koji rade na slučajevima ratnih zločina. U septembru 2016, jedna takva kampanja za posledicu je imala desetine pretnji smrću na Internetu protiv dva novinara po osnovu njihove navodne etničke pripadnosti.*

Komesar Saveta Evrope za ljudska prava

Komesar SE za ljudska prava treba da ojača svoju ključnu ulogu u zaštiti branitelja ljudskih prava i promociji njihovih aktivnosti. Komesar se sastaje sa braniteljima ljudskih prava i nacionalnim institucijama o ljudskim pravima tokom poseta zemlji i izražava zabrinutost vlastima zbog bilo kakvih problema sa kojima se branitelji ljudskih prava mogu suočiti. Komesar deluje na osnovu dobijenih informacija kako bi zaštitio branitelje ljudskih prava, uključujući i situacije u kojima postoji potreba za hitnim delovanjem intervencijom kod nadležnih organa. Komesar deluje na način koji on ili ona smatra odgovarajućim, između ostalog, **diskretnom diplomatijom ili javnim izjavama**.

- *Mijatović je u pisanoj izjavi navela da se vlade tokom pandemije nesumnjivo suočavaju s izazovima bez presedana, ali da to ne može da bude izgovor za obračun s medijima i, usled toga, za ograničavanje pristupa građana informacijama. „Novinari i medijski akteri obavljaju neophodan posao koji služi javnom dobru. Njihov rad mora biti zaštićen, a ne potkopavan“, rekla je Mijatović. Ona je kazala da globalni zdravstveni problemi zahtevaju efikasne mere zaštite zdravlja i života ljudi,*

što uključuje borbu protiv dezinformacija koje mogu izazvati paniku i društvene nemire. „Nažalost, neke vlade koriste ovaj imperativ kao izgovor za uvođenje nesrazmernih ograničenja slobode medija; ovo je kontraproduktivan pristup koji mora prestati. Naročito u doba krize moramo da zaštitimo naše dragocene slobode i prava“, navela je Mijatović.

Ona je dodala da su parlamenti, vlade i lokalne vlasti prethodnih nedelja usvojili zakone, ukaze ili odluke „koje donose očigledan rizik ometanja rada novinara i medijskih aktera i ograničavanja prava javnosti da dobija informacije“. Komesarka SE je ukazala da je i pristup informacijama „kolateralna žrtva mera“ koje vlade preduzimaju u suočavanju s pandemijom i da su „filtriranje informacija i odlaganje odgovora na zahteve za slobodom informacija“ primećeni u nekoliko država članica, uprkos činjenici da su pravovremene informacije od suštinskog značaja za shvatanje opasnosti i zaštitu pojedinaca.

„U Češkoj, Srbiji i Italiji prijavljeni su slučajevi novinara koji su bili sprečeni da prisustvuju konferencijama za medije, da dobiju informacije od zdravstvenih vlasti ili da dokumentuju aktivnosti zvaničnika zaduženih za sprovođenje zakona“, napisala je Mijatović.

Mijatović je rekla i da je „od izuzetne važnosti da novinari mogu da rade u bezbednim uslovima, bez straha da će biti maltretirani ili napadnuti“, kao što je naglašeno u Preporuci Komiteta ministara o zaštiti novinarstva i bezbednosti novinara i drugih medijskih aktera. Ona je pozvala sve države članice Saveta Evrope da očuvaju slobodu medija i da „osiguraju da mere za borbu protiv dezinformacija budu neophodne, srazmerne i podložne redovnom nadzoru“, između ostalog, i parlamenta i državnih institucija za zaštitu ljudskih prava. „Mere za suzbijanje dezinformacija nikada ne smeju da sprečavaju novinare i medijske aktere da obavljaju svoj posao niti da dovedu do neopravdanog blokiranja sadržaja na internetu. Zemlje koje su uvele ograničenja koja ne ispunjavaju ove standarde moraju hitno da ih ukinu“, dodala je Mijatović.

Jaka uloga Komesara u zaštiti i podršci branitelja ljudskih prava je u skladu sa mandatom Komesara, kako je definisano u Rezoluciji (99) 50. To predstavlja konsolidaciju stvarnih funkcija Komesara za promociju i zaštitu ljudskih prava. Godišnji izveštaji Komesara i, gde je to prikladno, posete zemljama uključuju razvoj koji se odnosi na branitelje ljudskih prava. Ovi izveštaji ističu tematska pitanja od značaja za branitelje ljudskih prava.

| Sudska zaštita branitelja ljudskih prava

Evropskom sudu za ljudska prava se mogu obratiti organizacije i pojedinci čija su ljudska prava povređena. Evropska konvencija garantuje svakome sledeća prava: pravo na život, zabrana mučenja, nečovečnog i ponižavajućeg postupanja, zabrana ropstva i prinudnog rada, pravo na slobodu i sigurnost, pravo na pravično suđenje kažnjavanje samo na osnovu zakona, pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života, sloboda misli, savesti i veroispovesti, sloboda izražavanja, sloboda okupljanja i udruživanja, pravo na sklapanje braka, pravo na delotvorni pravni lek i zabrana diskriminacije. Protokolom 1 reguliše se pravo na mirno uživanje imovine, pravo na obrazovanje i pravo na slobodne

izbore. Protokolom 4 predviđena je zabrana dužničkog ropstva, sloboda kretanja, zabrana proterivanja sopstvenih državljana i zabrana kolektivnog proterivanja stranaca. Protokol 6 predviđa zabranu izricanja i izvršavanja smrtne kazne. Protokolom 7 regulisana je zaštita u postupku proterivanja stranaca, pravo na žalbu u krivičnim stvarima, pravo na naknadu za pogrešnu osudu, pravo da se ne bude osuđen ili kažnjen dvaput u istoj stvari (ne bis in idem), kao i jednakost supružnika. Protokolom 12 reguliše se opšta zabrana diskriminacije. Protokolom 13 predviđena je apsolutna zabrana smrtne kazne. Protokol 14 uvodi proceduralne reforme kako bi Sud mogao efikasno da odgovori na izazov sve većeg broja predstavki koji prete da uspore pa čak i blokiraju njegov rad.

Pravilo je da se Evropskom sudu može obratiti kada su domaća pravna sredstva iscrpljena, odnosno kada dokažemo da su nedelotvorna. Upravo ovaj drugi slučaj postoji kada su teški napadi na branitelje ljudskih prava, koji se, po pravilu, dešavaju od strane državnog aparata ili u sadejstvu sa državnim aparatom.

Ti najteži napadi su najčešće u obliku povrede člana 3 (zabrana mučenja), člana 5 (neopravdanog pritvora ili zatvora) i člana 6 (prava na pravično suđenje). To su slučajevi gde se u strogim zatvorima, bez relevantnih pravnih osnova, drže branitelji ljudskih prava protiv kojih se vode istrage za akte protiv države. Ovakvih slučajeva ima u Turskoj. Oni dobijaju **status prioriteta pred ESLJP**, i o njima se brzo rešava.

Mehmet Osman Kavala je uhapšen u Istanbulu oktobra 2017. godine, pod sumnjom se da je izvršio dva krivična dela - pokušaj svrgavanja vlade i pokušaj rušenja ustavnog poretka. Optužbe protiv podnosioca predstavke bile su povezane sa događajima u parku Gezi 2013. godine i pokušajem puča od 15. jula 2016. godine. Od tada je u pritvoru. On je juna 2018., podneo predstavku Evropskom sudu, i oslanjajući se na član 5 Konvencije, tvrdio je da njegovo hapšenje i istražni pritvor nisu bili opravdani i da se sprovode u lošoj veri. Takođe se žalio da Ustavni sud nije brzo doneo odluku o zakonitosti njegovog istražnog zatvora. Prema članu 18 Konvencije, on je tvrdio da su mu prava ograničena u svrhe koje nisu predviđene Konvencijom. S tim u vezi, tvrdio je da mu je izrečena pritvorska mera predstavljala oblik sudskog uznemiravanja čija je svrha bila da izvrši odvracajući efekat na branitelje ljudskih prava.

Dana 23. avgusta 2018. godine, Sud je odlučio da primeni pravilo 41 Poslovnika Suda i udovolji zahtevu podnosioca predstavke za prioritetni tretman prijave. Prema novoj politici prioritizacije, od 22. maja 2017. godine, treba dati prioritet slučajevima kada su podnosioci predstavke lišeni slobode kao direktna posledica navodne povrede prava iz Konvencije, kao u ovom slučaju. Dana 30. avgusta 2018. godine, žalbe na osnovu člana 5 stavš 1 (c), 3 i 4 i člana 18 Konvencije dostavljene su Vladi.

Značaj organa koji prate rad branitelja ljudskih prava je veliki i u sudskom postupku jer mogu da pruže dokaze o kredibilitnosti onih kojima je potrebna zaštita.

Komesar Saveta Evrope za ljudska prava („Komesar za ljudska prava“) može da koristi svoje pravo da interveniše u postupku i podnese pisane komentare.

U svojim pismenim zapažanjima, Komesarka za ljudska prava objasnila je da je podnosilac predstavke dugogodišnji i pouzdan partner mnogih međunarodnih tela koja rade na polju ljudskih prava u Turskoj, uključujući i kancelariju Komesarke. Navela je da je, kao i sva četiri Komesara od osnivanja Kancelarije, bila u kontaktu sa mnogim nevladinim

organizacijama koje je pomogao da osnuje ili sa njim lično. Prema njenom mišljenju, on i ove nevladine organizacije bili su pouzdani i objektivni izvori informacija o situaciji u oblasti ljudskih prava u Turskoj, uvek pokazujući najviši nivo profesionalnosti, posvećenosti i poštovanja ljudskih prava. Dodala je da tokom saradnje sa njima, ni ona ni njeni prethodnici nisu dobili nikakve naznake bilo kakvog poticanja na nasilje ili zločin, niti opravdanja i trivijalizacije nasilja s njihove strane.

Evropski sud za ljudska prava takođe uzima u obzir specifičnu situaciju branitelja ljudskih prava. U slučajevima pretnji podnosiocima zahteva (licima, nevladinim organizacijama ili grupama pojedinaca), važno je da se privremene mere primenjuju i da ih država u potpunosti poštuje. Isto se odnosi na potrebu da se u potpunosti i brzo izvrše presude Suda.

- Aktivistkinja Sofija Todorović je u maju 2019. godine stala u zaštitu vlasnika pekare „Roma“ Mona Đuraja, nakon čega je i sama postala žrtva progona, pretnji i napada preko društvenih mreža, koji traju i danas. Ona se obratila Fondu za humanitarno pravo, koji se preko advokata obraćao policiji i Tužilaštvu za visokotehnološki kriminal podnošenjem više krivičnih prijava za hitno postupanje, tražeći procenu rizika Sofijine bezbednosti, a po potrebi i policijsku zaštitu. Usled nepostupanja državnih organa Srbije po krivičnim prijavama zbog progona i pretnji na društvenim mrežama kojima je bila izložena Sofija, obratila se Evropskom sudu za ljudska prava, koji je odmah naložio Vladi Srbije da dostavi sve dokumente koji se odnose na taj slučaj. Takva odluka ESLJP je od velikog značaja za sve branitelje ljudskih prava u Srbiji, koje godinama unazad napadaju nacionalističke i „patriotske“ grupe, što Srbija nije sankcionisala.

Branitelji ljudskih prava mogu pred Evropskim sudom zaštititi pravo da vrše svoje aktivnosti (pravo da prisustvuju suđenjima, pravo da dobiju informacije, pravo da stanu u zaštitu životne sredine u upravnim i sudskim postupcima, pravo da protestuju).

Inicijativa mladih za ljudska prava iz Srbije podnela je predstavku da je povređena sloboda izražavanja jer je bezbednosnoinformativna agencija odbila da pruži informacije o upotrebi mera elektronskog nadzora.

Podnosilac predstavke je izneo da je odbijanje Bezbednosnoinformativne agencije da mu pruži informacije o upotrebi mera elektronskog nadzora štetno uticalo na njegovu sposobnost da obavlja ulogu javnog psa čuvara, čime je prekršen član 10. Konvencije. Srpska Vlada je tvrdila da BIA ne čuva tražene informacije (ona se pozvala na dopis Bezbednosnoinformativne agencije). Ona je dodala da sloboda primanja informacija ne bi mogla da se tumači kao nametanje državi pozitivnih obaveza prikupljanja i širenja informacija povodom konkretnog zahteva. Sud primećuje da je podnosilac predstavke od BIA tražio da mu pruži određene informacije u vezi sa upotrebom mera elektronskog nadzora. BIA je prvo taj zahtev odbila, oslanjajući se pri tom na zakonsku odredbu o tajnim informacijama. Posle naloga Poverenika za informacije da se predmetne informacije saopšte uprkos tome, BIA je obavestila podnosioca predstavke da ona nema te informacije. Kako je podnosilac predstavke očigledno bio angažovan na zakonitom prikupljanju informacija od javnog interesa sa namerom da te informacije saopšti javnosti i time doprinese javnoj debati, došlo je do mešanja u njegovo pravo na slobodu izražavanja. Tačno je da je BIA na kraju odgovorila da ona nema te informacije, ali je taj odgovor neubedljiv s obzirom na prirodu tih informacija (broj ljudi izloženih elektronskom nadzoru od strane te agencije 2005. godine) i prvobitni odgovor agencije. Sud zaključuje da je uporno oklevanje BIA Srbije da poštuje nalog Poverenika za informacije bilo protivno domaćem pravu i proizvoljno.

Evropska unija (EU) i njene države članice imaju široki spektar obaveza i instrumenata o braniteljima ljudskih prava kojima se vodi njihova spoljna politika i akcije za promociju i zaštitu ljudskih prava u trećim (tj. zemljama koje nisu EU). Iznad svega, u Lisabonskom ugovoru 2009, EU i njene države članice obavezuju se da će ljudska prava staviti u središte njihove spoljne politike preduzimanjem „akcije na međunarodnoj sceni ... vođene principima koji su inspirisali [EU] stvaranje, razvoj i proširenje i koje ona želi da unapredi u širem svetu ... univerzalnost i nedeljivost ljudskih prava“.

EU se obavezala da će osigurati zaštitu i promociju ljudskih prava kao njen temeljni kamen politika. Smernice EU o braniteljima ljudskih prava (EU smernice o ljudskim pravima) su ključni instrument koji pruža praktične predloge za pojačavanje delovanja EU podrškom branitelja.

Smernice takođe predviđaju intervencije Unije za branitelje ljudskih prava u riziku i predlažu i praktična sredstva za podršku i pomoć braniteljima ljudskih prava.

- ✓ Diplomate u misijama EU-a redovno se sastaju s braniteljima ljudskih prava, posećuju zatočene aktiviste, prate njihova suđenja i zagovaraju njihovu zaštitu.
- ✓ Radna grupa Saveta za ljudska prava (COHOM) će identifikovati situacije u kojima se EU poziva na intervenciju na osnovu izveštaja voditelja misija EU-a, UN, Saveta Evrope i nevladinih organizacija.
- ✓ Visoki zvaničnici EU-a (npr. Visoki predstavnik za spoljnu i bezbednosnu politiku) u sklopu svojih poseta zemljama izvan EU-a sastaje se s braniteljima ljudskih prava.
- ✓ Politički dijalog sa zemljama izvan EU-a i regionalnim organizacijama uključivaće položaj branitelja ljudskih prava.
- ✓ Voditelji misija podsetiće vlasti zemalja izvan EU-a na njihovu odgovornost zaštite branitelja ljudskih prava ako su u opasnosti.
- ✓ EU usko saraduje sa zemljama izvan EU-a koje takođe imaju politike za zaštitu branitelja ljudskih prava i radiće s mehanizmima zaštite ljudskih prava drugih regionalnih organizacija kao što je OEBS.
- ✓ EU podržava jačanje postojećih i stvaranje novih, regionalnih mehanizama za zaštitu branitelja ljudskih prava.
- ✓ Predanost EU-a pružanju podrške braniteljima ljudskih prava dopunjuje Evropski instrument za demokratiju i ljudska prava (EIDHR), koji pruža finansijsku pomoć organizacijama koje podržavaju aktiviste za ljudska prava.

Obaveze iz Smernica su ponovo potvrđene u Strateškom okviru za ljudska prava i demokratiju (2012) u kojoj se EU obavezuje da pojača svoju političku i finansijsku podršku ljudskim pravima branitelja, pojača svoje napore protiv svih oblika represalija, da podrži branitelje ljudskih prava kroz EIDHR i učini procese finansiranja fleksibilnijim i pristupačnijim“.

- **Zbog novih zakonskih rešenja u pogledu transparentnosti finansiranja u Mađarskoj, braniteljima se ograničava sloboda udruživanja, privatnost i sloboda izražavanja.** Na „papiru“, zahtev za transparentnošću finansiranja u skladu je sa preporukama Saveta Evrope. Međutim, **u kontekstu kampanje** protiv NVO, a koja je pratila usvajanje zakona, koje su označene da rade protiv društva i interesa Mađarske, jasna je ugroženost slobode udruživanja.

U **septembru 2018.** godine Evropski parlament većinski je glasao za pokretanje **postupka** po članu 7 **Lisabonskog ugovora** protiv Mađarske. (Ovaj postupak vodi se protiv države za koju se sumnja da je prekršila neku od osnovnih vrednosti EU.)

Zakon o NVO samo je jedan od aspekata društva u kome se ugrožene osnovne evropske vrednosti. Između ostalog, na tapetu je bio paket zakona „Stop Sorošu“, kaku su preneli brojni **mediji**, kojim se omogućavalo **krivično gonjenje** pojedinaca i nevladinih organizacija ako pomažu **migrantima**.

Evropski sud pravde je juna 2020 ustanovio da je mađarski zakon diskriminatoran i da **krši** slobodan protok kapitala i osnovna prava. Zakon stvara „atmosfera nepoverenja prema ciljanim udruženjima i fondacijama“, saopštio je sud, i može da odvraća donatore od pružanja pomoći. Takođe, smatra se da ovaj pravni akt ograničava pravo na slobodu udruživanja i otežava funkcionisanje udruženja, a da se obavezanim prijavljivanjem i objavljivanjem u javnosti imena donatora ograničava pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života, kao i pravo na zaštitu ličnih podataka.

Brojne NVO su se obratile i **Evropskom sudu za ljudska prava**, ali taj proces je u toku.

bezbednost.org